

Немања Ј. Радловић*

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

ИЗ ИСТОРИЈЕ МИТОГРАФИЈЕ И О МИТУ САМОМ
(Suzana Marjanić, *Mitovi i re/konstrukcije: tragom Nodilove
„stare vjere” Srba i Hrvata*. Загреб: Институт за етнологију
и фолклористику, 2022, 559 стр.)

Место Натка Нодила у историји фолклористике одавно је одређено: био је „представник митолошке школе”, књига *Стара вјера Срба и Хрвата* важи за застарелу – и у тренутку кад се појавила припадала је теорији у кризи – а и у тој школи Нодило је имао статус епигона јер није поседовао златан кључ лингвистичких знања каква су имали Макс Милер и Анђело Де Губернатис. Па ипак, Нодило није сасвим отишао у заборав као митограф. Синтеза о митологији (у наставцима 1885-1890) поново је објављена монографски 1981. у издању сплитског Логоса, а потом у Београду (у издању МТВЦ) 2003. Нодило се наводи и по савременим радовима. Потребно је зато разумети и статус митолошког приступа да би се оценила појава ове обимне монографије о Нодилу. Милеровско сунце јесте брзо зашло, нарочито с формирањем антропологије и раног антрополошког универзализма, тако да су суштински алегоријске методе митолошке школе почетком 20.в. препуштене аматерима, а следбеници у мањим срединама који који нису читали старе (првенствено ведске) текстове у изворнику, још горе су прошли пошто су били упућени на преводе и дивулгације идеја корифеја. Не треба, међутим, заборавити који је био тадашњи утицај школе природне митологије и њен објективан значај. Она је била прелаз са спекулативних романтичарских филозофија мита

* nem_radulovic@yahoo.com

и његових симболичних интерпретација ка научном разумевању мита, а истовремено и рани пример популарности научних теорија ван уско академских кругова, како сведоче издања Макса Милера и његова јавна предавања. За историју националних фолклористика потребно је више од тога да се неки проучавалац класификује речју „представник”: важније је питање који су били тачни извори, који је био контекст рада, каква је била рецепција, трансфер, какав је био хронолошки развој идеја... Исто се може рећи и за Руварца, уосталом: мада он у свом невеликом спису наводи које је студије користио, његов однос према њима или према индоманији тог периода тек заслужује да буде испитан. Од ове историјске перспективе још је важније што је теза о пореклу фолклора из мита доживела велику обнову у 20. в. У словенским фолклористикама неомитолошки препород последњих двадесетак година ужива велику популарност. У хрватској средини реч је о рецепцији теза Иванова и Топорова (из седамдесетих) и њихове реконструкције прасловенског и праиндоевропског језгровног мита која је подстакла етнолога Витомира Белаја и лингвисту Радослава Катичића на синтетички замишљене студије (у случају недавно премићнулог Катичића реч је о пенталогии!) Штавише, Катичић свој *Божански бој* (2008) отпочиње управо својеврсном рехабилитацијом Нодила. И А. Лома у *Пракосову* има, како примећује С. Марјанић, похвалних запажања о Нодилу. (Овај неомитолошки талас у хрватској средини није прошао ни без критика у фолклористици *sensu stricto*).

Сузана Марјанић је своју докторску тезу о Нодилу (2002), а потом и књигу, писала у клими те неомитолошке обнове. Нодилев рад она посматра са два краја временске дужи. С једне стране је то историјска контекстуализација проучаваоца који је пружио најобимнију митографску синтезу код Срба и Хрвата у 19.в. Других прегледа такве ширине у то доба и нема. Руварчева утицајна расправа је обимом невелика и тим темама се никад није враћао у таквом опсегу. Штавише, врло брзо је дошло до отпора према митолошкој школи. Стојан Новаковић не само што сам следи другачији приступ, већ и преводи Луја Лежеа, скептичног према митографским реконструкцијама, а нарочито према фолклору као извору. Индикативно је да је Анђело Де Губернатис имао изврсне контакте са српском средином, али да је његов утицај на митографију код Срба готово никакав (јавља се тек са дилетантском књигом Павла Софрића). У том смислу релевантно је осветлити интелектуално залеђе из којег је настао Нодилев рад. Већ ово би било заслужно истраживање, али ауторка је додала себи тежи и изазовнији задатак. Други временски угао који она узима јесте садашње стање проучавања словенске митологије, одређено

првенствено рецепцијом Иванова и Топорова, али и низом других проучавалаца данашњице и прошлости. Ту је основно питање: која је важност Нодиловог рада данас? Да ли је његово проучавање тек дуг прошлости, шта сазнајемо када га упоредимо с оним што савремене реконструкције словенске митологије закључују?

Композиција студије Сузана Марјанић у основи следи ону Нодилове књиге. Код Нодила поглавља, а тиме и делове „старе вере”, чине: Појезда, Пријезда и Зора; Сунце и година; Громовник и огањ; виле и „религија гроба”, Месец и Даница и Милошева легенда. Код Сузана Марјанић након теоријског увода о односу мита, епа и бајке у савременим истраживањима, следе одељци о религији небеског „видила”, дијадној богињи и дуотеизму, Свантевиду и његовом противнику, близаначкој митологији, сунцу (три поглавља о различитим аспектима), муњи, аждаји и змају; ватри, месецу, те закључак. Поступак је следећи: резимирају се Нодилови погледи, потом даје преглед савремених идеја о одређеној митској теми и на крају одређује како Нодилове тезе стоје према савременима. Систематизација Нодиллових погледа сложена је пошто се његови погледи на различите области јављају не само у оним поглављима за која су насловом везана, па зато улазе у односе који нису видљиви на први поглед. Сузана Марјанић пише након што су структурализам и семиотика интегрисани у теорију књижевности и теорију мита и такав приступ јој помаже да организује не толико мит, колико Нодилове погледе. Они су и табеларно представљени на крају поглавља. Везе успостављене између Нодиллових реконструкција откривају неке дубље идеје из којих проиходи цео реконструктивистички подухват. Издвојићемо као примере само три, очигледно значајна за целу грађевину. Једна је „етички монотеизам” према ком се богови словенског пантеона виде као хипостазе Свантевида. Друга је дуализам који се јављао кроз претпоставке о иранском утицају и богумилству у старијој науци, али се овде приказује и у светлу новијих истраживања, чиме је оцењен као „Аријаднина нит” словенске митологије. Коначно, у компаративном контексту (а компаратизам је основа митолошке школе 19.в) Нодилов метод указује се као својеврсна *interpretatio slavica* других индоевропских пантеона. Ауторка закључује да се Нодило определио за политеистичку реконструкцију изворишта религије, што би показивало да његова митолошка теорија није (само) соларна. Ова врста понуђеног читања управо је пример историје митографије која настоји да избегне општа места. Наиме, у систематизацији митолошких теорија често владају погрешни силогизми, како их одређује Андреј Топорков у свом прегледу руске митографије: митолошка теорија је соларна – одређени проучавалац био

је следбеник митолошке теорије – дакле, његово схватање митологије је соларно. Стари проучаваоци, сведени на неколико ставова у уџбеницима и прегледима, могу открити и сложеније погледе. У том смислу реконструкције из наслова односе се колико на мит, толико и на теорију мита.

Када је реч о поређењу с новијим истраживањима, Марјанићева указује на то да разлике потичу из различитог избора кључног извора. За Иванову и Топорова (па онда и за њихове новије следбенике) то је Несторов *Летопис*, на основу ког се као врховни бог издваја Перун, а као кључна богиња Мокош. За Нодила главни извор је Хелмхолдова *Хроника* према којој он издваја Свантевида као врховно божанство а Сиву (Живу) као богињу. Свима је усмени фолклор („народна књижевност”) легитиман извор (што потиче још од методе Јакоб Грима, али што није случај данас у проучавању свих митологија). Ипак, Катичић и Белај ослањају се највише на обредне песме, док Нодило предност даје епским. Једна од сличности два реконструктивизма јесте Нодилова тема о борби Свантевида и але, која, како закључује ауторка, антиципира „основни мит” руских семиотичара о борби Громовника и његовог хтонског противника.

Након ове исцрпне представе Нодиловог митографског система и његовог односа према данашњици, Сузана Марјанић изводи закључке о Нодиловом методу. Парадокс Натка Нодила био је што је усвојио суштински филолошки метод, али није следио – вероватно није ни могао – његове поступке до крајњих закључака, заустављајући се пред оним етимолошким налазима који су прославили и упропастили митолошки метод. Његов основни извор је српска епика и то на првом месту Вукове збирке. Вук и српска грађа доминантни су и код других жанрова. То говори о централном месту које је Вуков подухват стекао у свом добу на широком културном простору, али и о постепеном стицању пијемонтске улоге код интелектуалаца у Далмацији и уопште на словенском Југу. Није изненађујуће отуда што ауторка Нодилов подухват види једним делом и као пројекцију у прошлост његових политичких идеја. Компаративни аспект, кад се пажљиво чита, као што је ова студија учинила, открива да је с једне стране и за Нодила Рг веда парадигма, али да се, с друге, он ипак усредсређује на словенско-римске паралеле (у чему опет видимо понешто од његове далматинске културне залеђине и класичног образовања). Преглед референци, сем незаобилазних Немаца, открива изненађујуће одсуство (за студију о словенској митологији) руске литературе. Одсуство енглеске мање чуди с обзиром на слабији пренос с тог језика у 19.в. Управо ови подаци показују зашто општа оцена „представник те и те школе” не говори довољно о нечијем раду. Мада се однос Нодила и

потоњих митографа провлачи кроз цео рад, на крају је читаоцу пружена и једна историја рецепције, чија је разноликост, понекад и изненађујућа (похвала код Чајкановића, осуда код Белаја, рецимо), већ довољан знак да је Нодилово дело ипак живело свој живот. У тој рецепционистичкој историји има и занимљивости ванфолклористичке и ваннаучне природе. Прво издање Нодила након његове смрти објавила је једна ложа пројугословенских масона, мада сам Нодило о масонима није, како се цитира, имао баш нешто лепо да каже. Ову апропријацију ауторка објашњава сасвим оправдано политичком блискошћу Нодиллових и њихових идеја. Додали бисмо овде и другу претпоставку. Код хрватских масона (изразито антиклерикалних) постојало је у том периоду интересовање за паганство и словенску митологију. Могуће је да је присвајање Нодила било вођено и овим алтернативно-религијским интересовањима, колико и политичким. Ако је ова претпоставка тачна, показало би се да рецепције неких аутора и њихових идеја, нарочито ако су биле амбициозне као што је Нодилова била, могу открити трагове и утицаје на неочекиваним местима, ширим од чисто дисциплинарне историје.

А када је о дисциплинарној (фолклористичкој, етнолошкој, филолошкој...) историји реч, ова студија биће незаобилазна референца не само за име једног истраживача, већ за историјат проучавања митологије у српској и хрватској култури. Студија је производ велике посвећености изабраном научнику, што није завело на пут некритичке рехабилитације сваког Нодиловог става, као и теми словенске митологије уопште, представљеној упечатљиво широком литературом.

Додајмо да је књига опремљена интересантним ликовним прилозима који илуструју и Нодилово време и историјат словенских митолошких проучавања и њихову савремену рецепцију.